

АНЕЛЯ МОЩЕНСЬКА – «УМАНСЬКА КВІТКА»

В ЖИТТІ І ТВОРЧОСТІ

ЮЛІУША СЛОВАЦЬКОГО

Юліуш Словацький ніколи не був обділений увагою жінок. Зрештою, що може краще сприяти поетичному натхненню, як не вічний стан закоханості (краще – нещасливої)? Важко судити, котру із чарівного «букета», зібраного стараннями Музею [1], Поет кохав найбільше (і чи взагалі когось у житті кохав більше, ніж самого себе), але принаймні з однією у нього точно були великі шанси одружитись.

Ідеться про Александру (Анелю) Мощенську (інші варіанти написання прізвища — «Мощинська» і «Мошинська»).

Ця «уманська квітка» досі багато в чому залишається «білою плямою», і дізнатись про неї більше – це повніше побачити й самого Словацького.

Чого «Уманська»? Бо, хоч прямих доказів ні народження, ні перебування цієї дівчини на Уманщині ми не маємо (попри те, що деякі джерела пишуть, що вона «родом з околиць Умані» [1]), але те, що коріння цієї «квітки» вже не в першому поколінні жилось саме уманськими чорноземом – факт незаперечний.

Отже, про «коріння». Рід Мощенських – поважний і древній, проте його «уманську» еру засновує Анелін дід – Адам Мощенський. Потужний політичний діяч, камергер польського короля, депутат сейму, а потім, зі зміною «політичних вітрів» — активний прибічник Росії, довірена особа С.-Щ.Потоцького. [Нагадаємо, що Потоцького Словацький у своєму щоденнику небезпідставно таврував як зрадника [10, 26]: навряд чи позиція Адама була б йому була до душі. – М.П.] Автор цінних мемуарів (у тім числі й про Коліївщину) «Pamiętnik do historii polskiej w ostatnich latach panowania

Augusta III i pierwszych Stanisława Poniatowskiego», виданих у Польщі 1858 року [2].

Народжений 1742 року, або, за іншими, мабуть, точнішими, джерелами, – 1731 року у Варшаві, він помер 1823-го – «маючи 92 роки» – у селі Рижавка тодішнього Уманського повіту, тепер – Уманського району. (Між іншим, вже те, що останні свої літа він мешкав в «Уманському» маєтку, дає великі підстави вважати, що його внучка Анеля тут щонайменше бувала: бодай приїздила на дідусевий похорон).

Одружений Адам був із Бальбіною Швеліковською (відповідно, Анеліною бабусею).

Село Рижавку (один із лісів якої, між іншим, зветься Гайдамацьким) і кілька сусідніх сіл Адам придбав у згаданого вже Селезія-Францішека Потоцького, а потім передав у спадок синові Юзефу. Згідно з Л.Похилевичем, «пан Мощенський» («польський пан», як його називали в народі) «був надзвичайно скупим» [5, 370]. Очевидно, тут мається на увазі як батько, так і син, бо тільки за наступного пана Серафима Косовського, якому продано маєток 1846 року, селяни зітхнули полегшено й досі згадують його як «доброго».

До речі, як показали наші торішні «польові дослідження», людська пам'ять Мощенських уже не сягає: найстарші мешканці сучасної Рижавки й решти сіл, які «були під Мощенськими», пригадують хіба їхніх наступників – Косовських, Іванських («Іванських»), Терпіцьких і Бжежовських.

Так чи інакше, а граф Юзеф (він же — Єжи, він же — Йосиф) Мощенський, Анелін батько, у ті часи володів чималеньким шматком Уманського повіту, зокрема досить близькими до Умані селами Рижавкою, Городницею, Колодистим, Антонівкою, Посухівкою і Черповодами (всього 2097 душ, 513 селянських дворів) [3, 59-97], батьківські безмежні багатства тільки примножуючи і додавши до них ще й чималеньке село Ладжинку [5, 374] тощо.

У списках поміщиків Уманського повіту 1830 року згадані також і власники Михайло (володів селом Шарина) та Ян Мощенські (Рижавка) [3, 67] (імовірно, Анеліні дядьки).

Що ж до Юзефа, то відомий лиш його рік смерті, ба, навіть два: – 1868 і 1845. Також – що він, як і батько, «у минулому активний діяч, після Листопадового повстання висланий в глибину Росії» [4, 717].

А ще приблизно 1810 року він узяв шлюб з Антоніною (Антуанеттою) Собанською (1791 – 1966, Париж). Дружина «підтримувала свого чоловіка в засланні», хоч що мається на увазі під «глибинкою Росії», з'ясувати так і не вдалося [чи не Уманський повіт? – М.П.]. Антоніна (вона ж Анеліна мама), у свою чергу, була донькою Михайла Собанського й Вікторії Орловської: закладений ними маєток і розкішний парк в родинному селі Ободівка, що на Вінничині, зараз у переліку пам'яток що руйнуються й занепадають. Тож, як бачимо, Анеля мала собі непоганих батьків та бабусь і дідусів («*dziadkowie*») з обох боків.

Більше того: саме за господарювання її татуся 1827 року в Рижавці було споруджено не лише цегельню, але й перший в Київській губернії цукровий завод! Приміщення його було, де тепер центральний магазин села. За одними джерелами «Завод більше був схожий на клуню, вкриту соломою, роботи велись вручну», а через «10 років під час селянського заворушення він був спалений» [6]. [Згадаймо легенди про зажерливість Мощенських, і не здивуйтесь, що люди могли бунтувати. – М.П.]

За іншою – що цукор він давав уже «в 1828 році; значить – з поправкою на «сезонність» – в 1827 році працював уже на повну потужність. [9, 77]. Але за обома цукроварня проіснувала недовго, через 10 згоріла й більше не відновлювалась (власне, як побачимо нижче, через 10 років Мощенським явно буде не до того).

Враховуючи прогресивність і важливість справи (вперше у Київській губернії!), вважаємо, що присутність Юзефа Мощенського в ці роки в Рижавці була обов'язковою. Значить, і його дружина, й донька Анеля мали

би мешкати з ним – на уманській землі. (Ех, чи ж міг юний Юліуш Словацький, який у 1827-28 роках відвідував Умань і парк «Софіївку», відчутти й передбачити, що в той самий час майже поруч підростало його майбутнє кохання?)

Анелі на тоді виповнилось приблизно 11 років. З чого такі висновки, якщо дати її народження не збереглося? В своєму дослідженні про польський слід у Флоренції Лука Бернардіні стверджує, що на момент зустрічі з Юліушем Словацьким та мала 22 роки [12, 69]. Оскільки зустріч відбулась 1838 року, то, скоріш за все, рік народження дівчини – 1816-ий (згадаймо, що ймовірний рік шлюбу її батьків 1810: все логічно).

Чому й коли родина переїхала до Флоренції, відомостей наразі не маємо. Була це, скоріш за все, загальна тенденція тяжіння до «центру» з «провінції». Та й у зайвому патріотизмі, як посвідчують факти, ні Адама, ні Юзефа «підозрівати» не доводиться. Чи не про таких Ліна Костенко мовила: «Хто за Богдана, хто за короля, а він за тих, которії не проти», а українське прислів'я казало: «Святі гроші, моліться за нас»?..

Отже, нарешті! В літній Флоренції 1838 року юну і прекрасну Олександру (Анелю) Мощенську зустрічає Юліуш Словацький!..

Згідно з тим-таки Лукою Бернардіні, поет саме пережив якусь болючу драму (чи не розставання з Шарлоттою Наполеон Бонапарт, з якою йому приписують «велике почуття» [1] і знайомство з якою припадає на 1837 рік, у тій-таки Флоренції?) і саме вирішив виїхати з міста. Але за три дні до планованого від'їзду він раптом зустрічає, за Лукою Бернардіні, «красиву флорентійку» [12, 69] (ми-то знаємо, що насправді – «уманську квітку») Олександрю Мощенську і – змінює своє рішення.

Важко судити, що зіграло тут вирішальну роль: великі статки, надзвичайна люб'язність родини, яка побачила в Юліушеві потенційного зятя (про це свідчить цілий ряд джерел: [4, 717; 11,16; 12, 69 тощо]) чи – кохання.

Що почуття таки було, свідчать, на наш погляд, і присвячені Анелі поезії, і поетове уражене самолюбство, і – його раптова втеча (яка,

підозріваємо, планувалась як тимчасова: мала б розхолодити невдаху-нареченого й «підігріти» почуття неприступної дівчини).

Як констатує В.Спасович, «Анеля заgravала з ним, не виказуючи, що він припав їй до душі», чим «змусила його дуже страждати» [8, 395]. Лука Бернардіні каже, що після ближчого знайомства з дівчиною Юліуш визнав її «вкрай зіпсованою» [12, 69-71].

Зрештою, чи не мала права шалено багата, гарна, освічена («квітка вуст розумна»: гадаємо, цей епітет Словацький вжив у своєму сонеті не лише заради краси) Анеля трохи поковерзувати?!

Тож і вийшло, що пещена дівчина не виказувала, що їй подобається симпатичний поет, а амбітний, хоч і малозабезпечений юнак теж виявився не ликом шитий і, відповідно, не дозволив собі так відразу переступити через власну гордість. Класичний сюжет, чи не так?

Так чи інакше, в результаті цього протистояння література збагатилась двома пристрасними сонетами, перекладеними Романом Лубківським:

До Анелі Мощенської

І

О так, насправді вибрала ти в світі

Чудові очі, щоб слізьми залити!

О так, щоб серце знищити, розбити,

Обрала те, де мрії гордовиті!

Та не затрують сльози всі пролиті

Мойого серця — серця долі й Бога;

Перш ніж його твої розтончуть ноги,

Проб'ю я серце сталлю тої ж миті!

І не повірять — мова та даремна, —

Що в мене твій на грудях знак, як рана,

Моє ж бо серце плащ рицарський ревно

*Вдягло, на ньому хрест горить багряно,
Над ним ще панцир — криця полум'яна,
А серце у труні, де чорно й темно. (Жовтень, 1838р., Флоренція. [7,
62])*

Також до неї

II

Клекочуть груди пломенем, жальбою;

А як про серце згадую гнівливо, —

З грудей би рвав, направо і наліво

Його розкидав, вкрите так ганьбою

Твого кохання, що і з вогняною

Своєю міццю ще не стало чистим!

І ти гадала, що з таким вогнистим

З цим серцем — назову тебе жоною?

О, краще пекло, ніж чоло це думне

Засне на серці в тебе — на крижині!

Ніж цілувати квітку вуст розумну,

І руки, й плечі холодно-камінні,

Ніж гріти скелю цю в твоїм промінні, —

Вже краще у труну — там тихо й сумно! (Дата відсутня) [7, 62].

Сонети прекрасні й довершені. Геніальності й драматизму додає навіть те, що ліричний герой по-панібратськи апелює до смерті. Це так романтично, це поки що не насторожує. Адже, згідно з тим-таки В.Спасовичем, в реальному житті події розвиваються оптимістично: наш бундючний

закоханий, уже приготувавшись «із горя» втікати геть, раптом отримує через треті руки запрошення від старого Мощенського бувати в їхньому домі, а отже — шанс на щасливий фінал своїх любовних (заодно й деяких інших) драм...

Те, що Анеля «продовжує кокетувати, спонукаючи до пропозиції руки й серця», і навіть раптовий від'їзд Юліуша до Парижа, пов'язаний з домашніми проблемами [8, 395], навряд чи завадили б продовженню роману... Завадила сама доля: 1839 року, через кілька місяців Анеля — помирає... Причини її несподіваної смерті встановити поки що не вдалось, але точно знаємо, що Поет гірко жалкував про свої легковажні метафори у вищезгаданих сонетах: «О скільки разів тепер, гуляючи темними алеями саду, я маю враження, що підходить до мене її рожева тінь, опускає вічі й питає: «Чому ти не любив мене?»» [12, 71].

(Між іншим, Анеліну «рожеву тінь», точніше, її барельєф на надгробку можна побачити в другому монастирі Санта-Кроче міста Флоренції, де вона похована).

Життя Словацького повертається в звичну колію холостяка-пілігрима.

А наша «уманська квітка» ще зближує згодом сумними нотками в поемі «Беньовський» (1841), виказуючи, що Словацький пам'ятав про Олександрю і навіть сумував за нею:

*Сам знав одну — і згадка та страшна,
Бо віри заплаче в тузі благородній,
Так пахощами віяла вона,
Так променилась... Сонячно сьогодні
На серці, хоч і північ промина,
Мов у лице дивлюся я Господне!
Не бійтеся, блюзнірства в цім нема,
Бо частка Бога вже вона сама... [7, 249]*

«Частка Бога» і, додамо: вагома частка Юліушевого життя, прекрасна частка літератури. І – печальна нев'януча квітка в пишному українсько-польському букеті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Близькі серцю поета... / [Підбір листівок з портретами й текстами про жінок, які відіграли певну роль у житті й творчості Ю. Словацького, зроблений Обласним літературно-меморіальним музеєм Ю. Словацького в м. Кременець]. – Львів : «Сполом», 2015. – 12 с.

2. Вирський Д.С. Мощенський Адам [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2010. – 728 с.: іл. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Moschenskyj_A

3. Кривошея І. Демагнатеризація уманських маєтків магнатів Потоцьких (кінець XVIII – перша третина XIX ст..) / І. Кривошея [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://histans.com/JournALL/xix/6/4.pdf>

4. «Календар життя і творчості Юліуша Словацького» / [Опрацювання Є. Савримовича при співпраці С. Маковського і З. Судольського]. – Вроцлав : Національний заклад ім. Оссолінських, 1960 – с. 717.

5. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии... / Л. Похилевич – К. : В типографии Киевопечерской Лавры, 1864. – 763 с.

6. Рижавка Черкаської області [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://cit.ckipo.edu.ua/wiki/index.php/%D0%A0%D0%B8%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D0%B0>

7. Словацький Ю. Зібрання творів : у 2 т. / Ю. Словацький ; упоряд., вступ. ст., заг. ред. Р. Лубківського. – Львів : Світ, 2011. – Т. 1 : поезії, поеми, листи до матері, маловідомі переклади творів Ю. Словацького. – 2011. – 480 с.

8. Словацький Ю. // Энциклопедический словарь / Брокгауз Ф. А., Ефрон И. А. – СПб.: Типография Акц. Общ. «Изд. Дело», Брокгауз–Ефрон, 1900. – Т. XXX – 1900. – С.391-397.

9. Тютюнник Ю. До питання про перший цукровий завод в Україні / Ю.Г. Тютюнник // Пам'ятки науки і техніки. – 2015. – ч.1. – С. 76-80.

10. Словацький Ю. Листи до матері (Вибрані із кременецькими мотивами) / Юліуш Словацький ; [пер. з пол.: М. Гецевич; упоряд., вступ. ст. Т. Сеніна]. Тернопіль : – Терно-граф, 2009. – 248с.

11. Словацький Ю. Листи до матері (Вибрані із кременецькими мотивами) / Юліуш Словацький ; [пер. з пол.: М. Гецевич; упоряд., вступ. ст. Т. Сеніна]. Тернопіль : – Терно-граф, 2009. – 248с.]

12. LUCA BERNARDINI L'Ottocento: i polacchi a Firenze fra Grand Tour ed emigrazione. Le vicende politiche nazionali a cavallo dei due / Wiek XIX:

Polacy we Florencji w ramach Grand Tour i emigracji / The nineteenth century.
Poles in Florence: the Grand Tour and emigration // A stampa in A Firenze con i
viaggiatori e i residenti polacchi, testi a cura di Luca Bernardini, foto di Massimo
Agus, Firenze, Nardini Editore, 2005, pp. 54-82

**АНЕЛЯ МОЩЕНСЬКА – «УМАНСЬКА КВІТКА»
В ЖИТТІ І ТВОРЧОСТІ
ЮЛІУША СЛОВАЦЬКОГО**

В статті досліджуються стосунки Юліуша Словацького з Александрою (Анелею) Мощенською – донькою польських магнатів, які володіли маєтками в Україні. Зокрема, відстежується рід Мощенських і його зв'язки з Уманщиною. А також – короткий життєвий шлях самої Анелі, який досі був майже невідомим. Александрі Мощенській Юліуш Словацький присвятив два прекрасні сонети, а також ввів її образ у свою поему «Беньовський».

**ANELIA MOSHCHEWSKA - "UMAN FLOWER"
IN LIFE AND ARTISTIC CREATION
OF YULIUSH SLOVATSKIJ**

The article discovers the relationships between Yuliush Slovatskyj and Alexandra (Anelia) Moshchenska, the daughter of magnets who owned the manors in Ukraine. In particular the connection of the Moshchenski family with Uman's region is traced, as well as the short life of the aforesaid Anely, whose destiny was almost unknown. Yuliush dedicated two of his sonnets to her and depicted her character in his poem "Beniovsky".

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

Павленко Марина Степанівна народилася 30 березня 1973 року в селі
Старичах Яворівського району Львівської області.

Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української літератури,
українознавства та методики їх викладання Уманського державного
педагогічного університету імені Павла Тичини. Автор багатьох наукових
публікацій, методичних рекомендацій.

Авторка багатьох книжок поезій і прози. Член Національної Спілки
письменників України.